

AZ EL NEM KÖTELEZETTEK MOZGALMA 1955-2005

A „HARMADIK ÚT” A VILÁGPOLITIKA RENDSZERÉBEN ¹

Tarrósy István

Bevezető

Tanulmányom első részében a mozgalom létrejöttének körülményeit, majd a mozgalomnak a hidegháború évtizedei alatti, változó sikerekkel járó tevékenységét mutatom be, külön elemezve a Dél országai² által az 1970-es években megfogalmazott Új Gazdasági Világrend (New International Economic Order – NIEO) elképzelését. Az írás második részében az el nem kötelezettek mozgalma szervezetének létjogosultságát, a globális rendszerben betöltött szerepét és a XXI. században valószínűsíthető lehetőségeit vázolom fel. Részletesen kitérek az afrikai országoknak a NAM-hoz (Non-Aligned Movement – El nem kötelezettek mozgalma) fűződő kapcsolataira, és áttekintem az 1998 és 2003 között tevékenykedő dél-afrikai soros elnökség által elért eredményeket. Az elemzésnek különös aktualitást biztosít, hogy a szervezet 2005-ben ünnepelte fennállásának 50. évfordulóját, és 2006-tól a kommunista Kuba veszi át az elnökséget.

¹ A tanulmány megírását elősegítette a Magyar Ösztöndíj Bizottság által 2005 során biztosított egyhónapos kutatási ösztöndíj (MÖB 2-13-2-29-1925/2004), amelynek keretében a Zágrábi Egyetem Politikatudományi Karán gyűjthettem anyagokat és folytathattam megbeszéléseket többek között Prof. Dr. Radovan Vukadinović-csal, a nemzetközi kapcsolatok és a biztonságpolitika nemzetközi hírű szakértőjével.

² Politikai kontextusban elsőként a független India első miniszterelnöke, Dzsavaharlal Nehru használta a fogalmat, „eredetileg arra, hogy megkülönböztesse azokat a nemzeteket, amelyek se a Nyugattal, se a Keleti tömbbel nem léptek szövetségre a hidegháború alatt, és amelyek közül sokan az el nem kötelezettek mozgalmának voltak tagjai.” (Forrás: en.wikipedia.org/wiki/Third_World)

A The Columbia Encyclopedia 2001-es 6. kiadása szerint a terminus a technológiailag kevésbé fejlett, vagy inkább fejlődő ázsiai, afrikai és latin-amerikai országokat takarja, azokat, amelyek „általánosságban szegényként jellemezhetők, tekintettel gazdaságukra, amely arra lett kényszerítve, hogy nyersanyagait a fejlett országokba exportálja cserébe az onnan érkező késztermékekért.” (Forrás: www.bartleby.com/65/th/ThirdWor.html)

A Willy Brandt egykori német kancellár nevével fémjelzett Brandt-jelentések (1980, 1983) a déli országok csoportjának fő jellemzőiként az északiakhoz képest kimutatható népességbeli, gazdagsági és az egészségügyi ellátás terén létező különbségeket nevezik meg. Az Észak–Dél reláció pontos megértéséhez az első jelentés hangsúlyozza az északi nemzetek és az általuk létrehozott nemzetközi pénzügyi intézmények dominanciáját, valamint a gazdag országok alkotta, a délieknek kereskedelmileg és gazdaságilag egyaránt kedvezőtlen szabályrendszer fennhatóságát.

Az Észak–Dél relációról részletesen ld. Tarrósy István (2006): „Az Észak–Dél reláció és a globális világrend alakulása a XXI. század elején”. p. 19. (kézirat) (www.tarrosy.hu).

A mozgalmat a második világháború utáni dekolonizációs folyamat és a hidegháború hívták életre, ugyanis azáltal, hogy a két szuperhatalom ideológiai szembenállása, majd a kettejük közötti stratégiai verseny és fegyverkezési hajszája kiteljesedett, az amerikai vezetésű Nyugat és a szovjet dominanciájú Kelet között vákuum keletkezett. „A nagyhatalmak világsakktábláján a volt gyarmati országok egy része a szuperhatalmak gyalogjává vált” (Fischer, 2005: 86). Az 1950-es évekre azonban, éppen a nagyhatalmak játéka ellenében, a légüres teret egy harmadik, „tömbön kívüli” erő kezdte megtölteni. „A tömbön kívüliség ... elutasította a Kelet–Nyugat ellentétekben való részvétel gondolatát” (Benkes, 1999: 156). Az első és második világon kívüli harmadik világ, amely a gazdaságilag, iparilag, technológiailag fejletlenebb, elsősorban afrikai, ázsiai, latin-amerikai térségek államainak vált összefoglaló elnevezésévé, természetesen eredményesen akart bekapcsolódni a világ kereskedelmi, gazdasági folyamataiba, azok alakításába. Követve a kínai Csou En-laj és az indiai Nehru miniszterelnökök által 1954 júniusában elfogadott közös nyilatkozatot, az Öt Elvet (Pancsa Sila), egyfajta „harmadik utas politizálást” fogalmaztak meg, Az öt vezérelv szerint India és Kína számára egymás területi integritásának és szuverenitásának kölcsönös tiszteletben tartása, egymás kölcsönös meg nem támadása, az egymás belügyeibe való be nem avatkozás, az egyenlőség és a kölcsönös előnyök szem előtt tartása, valamint a békés együttélés olyan keretet jelöltek ki, amely a későbbiek során a nemzetközi közösségre is komoly hatással volt.³ „Idővel az [alapelvek] ... az el nem kötelezettek mozgalmának elvi fundamentumává is váltak” (Fischer, 2005: 86).

Bandung, 1955.

A hidegháború alatti nemzetközi rendszerben a szuperhatalmi érdekek által dominált világpolitika a kisebb nemzetek érdekei számára nagyon szűk keresztmetszetet biztosított, valójában egy alacsonyabb rendű kategóriát kijelölve számukra. „A nukleáris-technológiai egyezmények, a dekolonizáció folyamata, valamint a volt gyarmatoknak a két nagy táboron belüli függetlenedési áramlatai hozzájárultak ahhoz, hogy főként afrikai és ázsiai országok a szigorúan megosztott világban új megoldásokat azonosítsanak és fogadjanak el.” (Vukadinović, 1971: 101). A Tito és Nehru által 1954-ben megfogalmazott „pozitív semlegesség”, az ebből és az afroázsiai szolidaritásból táplálkozó építkezés sem a Nyugat, sem a Kelet által ajánlott megoldásokat nem részesítette előnyben. A jugoszláv-indiai tengely kinyilvánította, hogy „... aktív, pozitív és konstruktív politik[át akar megvalósítani], amely a kollektív béke előmozdítását segíti, amely pedig nélkülözhetetlen alapköve a kollektív biztonságnak.»” (Vukadinović, 1971: 101).

³ A Pancsa Siláról és a bandungi Tíz Elvről, továbbá a függetlenné váló harmadik világbeli országoknak a nemzetközi politikai folyamatok megváltoztatása érdekében tett erőfeszítéseiről Fischer Ferenc (1996): *A megosztott világ* című könyvében olvashatunk részletesen. Az Öt Elv szövegét megtaláljuk: Halmosy Dénes (1985): *Nemzetközi szerződések 1945–1982*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Érdekeik hathatósabb és globálisabb képviselői érdekében a függetlenné vált volt gyarmati országok⁴ közül huszonkilenc afrikai és ázsiai nemzet 1955. április 18. és 24. között az indonéziai Bandungban konferenciára gyűlt össze, hogy megalkossa a békés egymás mellett élés tíz alapelvét (Dasza Sila Bandung).⁵ „Mivel egyik tömbbe («karámba») sem kívántak belépni, inkább ... az el nem kötelezettséget vállalták.” (Fischer, 1996: 180). A mozgalom elindulásának többek között a dekolonizációs folyamat felgyorsításában is fontos funkciója volt, főleg Fekete Afrikára vonatkozóan, ahonnan 1960 őszi például 15 függetlenségét kivívott országot vettek fel az Egyesült Nemzetek Szervezetébe („Afrika Éve”). Bandung szellemének kiteljesedése 1961-ben következhetett be, amikor is először Kairóban (1961. június 5-12.), majd Belgrádban (1961. szeptember 1-6.) külügyminiszeri szintű, valamint állam- és kormányfői csúcsertekezletet tartottak.⁶ A belgrádi csúcsertekezleten India miniszterelnöke, Dzsavaharlal Nehru, Ghána miniszterelnöke, Kwame Nkrumah, Egyiptom elnöke, Gamal Abdel Nasszer, Indonézia elnöke, Ahmed Szukarno és Jugoszlávia elnöke, Joszip Broz Tito együttes javaslatára elfogadták a szervezet hivatalos kereteit, és létrehozták az El nem kötelezettek mozgalmát (NAM). A későbbiekben a „csúcsertekezletek váltak a mozgalom legfelső fórumává, és az ott elfogadott dokumentumokat követve tevékenykedtek a résztvevők (a tagországok véleményeit kompromisszumos egyeztetés útján emelték határozattá).” (Benkes, 1999: 157).

A hidegháború és egy Új Gazdasági Világrend lehetősége

A totális szembenállással (ideológiai, geopolitikai, gazdasági, stb. értelemben vett) jellemezhető hidegháború alatt jellemezhető hidegháború alatt – nem részletezve mindazt az egyéb kapcsolódó problémát és jelenséget, így például a fegyverkezési hajszát, amely a korszakot egyebek között jellemezte – a Kelet–Nyugat kapcsolatokban egy másik polarizációs vonal is kiteljesedett: az Észak–Dél közötti összefüggések rendszere. Különösen az 1950-es és 1960-as években, amikor „az egykori gyarmatok sorra vívták ki függetlenségüket, a legtöbben úgy vélték, hogy az új államok vagy a keleti, vagy a nyugati ideológiai modellt követik majd.” (Freedman, 2002: 202). Az alternatív, „harmadikutas” politizálást és fejlődés lehetőségét megtestesítő el nem kötelezettek azonban igyekeztek átszabni a szuperhatalmak által addig felrajzolt „játéktér” határait, és „hasznot húzni a bipoláris rivalizálásból” (Fischer, 2005: 86).

Az Észak vezető hatalma, a kapitalista Nyugat első számú erejének számító USA tartott attól, hogy a függetlenné vált volt gyarmatok esetleg más ideológiához húznak

⁴ A gyarmati rendszerről bővebben: Balogh András és Salgó László (1980): A gyarmati rendszer története 1870 – 1955. Budapest, Kossuth Kiadó.

⁵ Részletesebben: Kende István (1976): Fejlődő országok – haladó eszmék. Budapest, Kossuth Kiadó.

⁶ Sajátos időszakban került megrendezésre a két konferencia ugyanis csupán pár nap választotta el őket a Berlini Fal megépítésétől, valamint pár hónapra a kubai Disznó-öbölben kirobbant válságtól. Ekkortájt indult meg a legnagyobb mértékű „kötélhúzás” a szuperhatalmak között. Az el nem kötelezettek pedig nem véletlenül jutottak arra a felismerésre, hogy szervezettebb formát kellene öltenie mozgalmuknak.

majd, netán nem a demokratikus és piacgazdaságon nyugvó államberendezkedést választják új államaik meghatározó alapköveinek. Az általa nyitott új ideológiai front biztonsági tényezőnek tüntette fel a Dél országainak csoportját. A keleti tábor vezető hruscsovi Szovjetunió viszont igyekezett kihasználni a kialakulóban lévő „Harmadik Világ” új erővonalát, és markánsan szakítva a sztálini „két tábor” elmélettel, a „három világ” felfogást részesítette előnyben. A hruscsovi doktrína megalkotásában „a bandungi törekvések, [a NAM] lehetőséget kínált az «aki nincs ellenünk, az velünk van» tétel érvényesítésére, ... [visszanyúlva egészen] Lenin imperializmus-teóriájához is, mely szerint támogatni kell a gyarmatok imperialista ellenes gyarmati mozgalmát.” (Fischer, 1996: 179).

Az 1970-es években a szovjetek tettek is arról, hogy az USA által hangoztatott biztonsági kockázat valóságos félelmet generáljon az amerikai közvéleményben. Az angolai és etiópiai katonai akciók után „a szovjet lépések okozta nyugtalanság akkor tetőzött, mikor 1979 decemberében a szovjet csapatok tömegesen behatoltak Afganisztánba ... [és] nyugaton ... [a hadműveletet] sokan úgy értelmezték, hogy a Szovjetunió szemet vetett a Perzsa-öbölre.” (Freedman, 2002: 204). Az újabb olajárrobbanástól való félelmet tetézte, hogy 1973-ra az erős dollárra épülő bretton woods-i monetáris rendszer összeomlott. Az egyre több problémával küzdő USA (többek között tehát ideológiai harc és fegyverkezési verseny a Szovjetunióval, továbbá háború Vietnamban, a Watergate-botrány) végül nem tudott hathatós akadályt gördíteni a délieknek egy ún. Új Gazdasági Világrend (NIEO) megalkotására irányuló törekvései útjába.

Az új gazdasági világrend a NAM 1973-as algíri konferenciáján került megfogalmazásra⁷. A hangsúly a saját gazdasági erőbe vetett hitre és ennek kollektív kiaknázására tevődött, mindvégig annak a célkitűzésnek megfelelően, miszerint csökkenteni kell a gazdag és szegény országok közötti szakadékot. Luis Echeverria mexikói elnök felvetésére a Római Klub „felkérte Jan Tinbergent, a Nobel-díjas holland közgazdászt, hozzon létre egy szakértői csoportot az új gazdasági világrend céljainak tanulmányozására. A megválaszolandó kérdés a következő volt: milyen új világrendet kellene javasolni a világ államférfiainak és társadalmi csoportjainak, amely a gyakorlatilag lehetséges legnagyobb mértékben kielégítené napjaink emberiségének legsürgetőbb, valamint az eljövendő generációk várható szükségleteit?” (László, 1985). A jelentés *A nemzetközi rend átalakítása* (RIO: Reshaping the International Order, 1976) címmel látott napvilágot és az Észak–Dél relációban kialakult különbségeket figyelembe véve egyfajta gazdasági egyensúly megteremtését szorgalmazta.

⁷ Az algíri dokumentum létrejöttét megelőzi az 1970-es lusakai (Zambia fővárosa) csúcsértekezleten elfogadott gazdasági nyilatkozat, „amely részletesen elemezte a harmadik világ gazdasági helyzetét, első alkalommal használta a «gazdag és szegény» országok szembeállítását, és kiemelte a «gazdasági emancipálódás» jelentőségét a függetlenség erősítése érdekében. Lusakában hirdették meg az «önerőre támaszkodás» (self-reliance) elvét, amely a harmadik világ államainak saját erőforrásaira való támaszkodását és az egymással való együttműködést irányozta elő.” (Horváth, 2005: 176-177).

A később az ENSZ által is tárgyalt Új Gazdasági Világrend alapelvei⁸ között szerepelt egy olyan világkereskedelmi rendszer felállítása, amelynek alapját képezi egy stabil és méltányos árképzés a déli országok nyersanyagaival való kereskedés során, továbbá a déli országok számára biztosított technológia-transzfer fontossága, valamint a fejlődő térségeknek garantált azon jogosítvány, amely szabályozza és ellenőrzi az adott fejlődő ország területén működő multinacionális vállalatok tevékenységét. Az 1980-as évekre azonban a Dél országainak az új világrend megalkotására irányuló kezdeményezése kifulladásra, elsődlegesen a közös politikai platform megvalósulásának hiányában. A sikertelenség ellenére a NIEO kapcsán megfogalmazott javaslatok „ráirányították a figyelmet azokra a súlyos gazdasági problémákra, melyekkel a világnak szembe kell néznie.” (László, 1985). A mai napig a világ továbbra is „egyik legmélyebb törésvonal[át jelentő]” (Rostoványi, 2002: 75) Észak–Dél megosztottság fő problémája egy olyan életszínvonal-szakadék, amely egyelőre nemhogy szűkülne, hanem egyre tágul és mélyül, ezáltal a fejlettségben elmaradottakat még távolabbra juttatva a fejlett, gazdag országok köreitől.

Afrika mélyülő bajai

A többségüket tekintve az 1960-as években függetlenséget kivívott afrikai államok ambíciókkal és önbizalommal telve léptek fel a nemzetközi kapcsolatok színterén. „Evidenciának számított, hogy elmaradottságuk egyedül a gyarmati alávetésből következik, s a felszabadulás záros határidőn belül a fejlett országok színvonalára katapultálja őket.” (Búr, 2005: 1). Ezt az elképzelést csak nagyon kevesen tudták valóra váltani a déli államok közül, sőt, az tapasztalható, hogy a várakozások irreálisnak tűnnek abban a poszt-bipoláris hatalmi térben, amelyben nemcsak a Dél egyes országai, országcsoportjai között, hanem az Észak társadalmain belül is óriási fejlettségbeli különbségek tátongnak.

A fejlődés érdekében a déliek olyan fejlesztési stratégiákat alkottak meg, amelyek a piacok – belső és külső egyaránt – növelésével, erősítésével igyekeztek lendületet indukálni a gazdaságban. Már az 1960-as években regionális szövetségeket hoztak létre egyes országok a kontinens különböző részein, így például Kenya, Uganda és Tanzánia Kelet-Afrikában. A Kelet-afrikai Közösség azonban – hasonlóan a legtöbb esethez – az indulás évétől számított egy évtizeden belül kudarcba fulladt, leszámítva a volt tanganyikai területek és a zanzibári szigetcsoporthoz 1964-es egyesülését, amely a mai napig Egyesült Tanzániai Köztársaság néven fennmaradt és működőképesnek bizonyul – még az időről-időre jelentkező fél-autonóm Zanzibár ellenzéki csoportosulásai felől a hatalmon lévő politikai vezetés felé irányuló, akár véres és időnként halálos áldozatokkal járó ellenállást is beleszámítva. Ahogyan Fage és Tordoff rámutat, „az iparosítás folyamatának ... nyilvánvaló korlátai voltak ... , mivel alig néhány állam rendelkezett akkora lakossággal, amely elegendően nagy belső piacot tudott

⁸ Az alapelvekről részletesebben a http://en.wikipedia.org/wiki/New_International_Economic_Order honlapon olvashatunk.

volna biztosítani. A legtöbb országban ez a piac csak néhány kisebb, másodrendű iparág működtetéséhez volt elegendő.” (Fage és Tordoff, 2004: 426). A gyarmatosító hatalmak pontosan jól tudták, hogy az általuk meghódított területeket szövetségekbe, nagyobb politikai és gazdasági egységekbe szükséges vonniuk annak érdekében, hogy a piacok hozzák az elvárt hasznot számukra. Azáltal, hogy a függetlenséget kivívott területek kiszakadtak e szövetségekből, rohamosan megcsappant a működőképes, a kereskedelem szempontjából megfelelő volumenű piacok száma. Az 1970-es évek olajárrobbanása pedig nagyon súlyos további gondokkal tetézte az afrikai bajokat, ugyanis „az afrikai államoknak sokkal többet kellett fizetniük a fejlettebb országoknak azokért a beruházási javakért és késztermékekért, amelyekre saját fejlődésük érdekében szükségük volt. ... [ezzel párhuzamosan,] a világméretű gazdasági válság miatt a fejlett országok kevesebb nyersanyagot vásároltak a harmadik világtól” (Fage és Tordoff, 2004: 427). Mindez odáig vezetett, hogy beindult egy olyan, egyre sebesebben örvénylő adósságszpirál, amely romba döntötte szinte az összes fejlődő államot – kivéve természetesen az éppen az olajból meggazdagodott arab országokat. Az 1980-as, 1990-es évekre „egyértelművé vált a ... szinte minden fontos mutató terén a visszaesés még Afrika egykori önmagához képest is.” (Búr, 2005: 2).

A várt kilábalás érdekében – ugyan csupán a retorika szintjén – az el nem kötelezettek egységes platformot alakítottak ki az ENSZ-ben, és a háromévenként megrendezett csúcsertekezleten elfogadott záródokumentumokban többek között azt hangsúlyozták, hogy „a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank megreformálása jelentős szerepet töltené be a fejlődő országok felzárkóztatásában.” (Horváth, 2005: 178). Pont e két intézmény tekintélye azonban komoly csorbát szenvedett „a nyolcvanas évek végétől az afrikai országokra erőltetett «strukturális alkalmazkodási program» [SAP – Structural Adjustment Policy] teljes kudarca [okán], ... [magát a] programot, s a mögötte álló szervezeteket sokan Afrika gondjainak egyik fő felelősévé teszik.” (Búr, 2005: 2).

A dél-afrikai soros elnökség (1998-2003)

A hivatalos alakuló közgyűlés óta szervezett csúcstalálkozók sorában⁹ a XII. fő eseménynek adott otthont az afrikai kontinens egyik vezető hatalma, a Dél-afrikai Köztársaság. A leköszönő soros elnöki tisztet betöltő Thabo Mbeki beszámolójában elmondta, hogy a szervezet számos, általában az egész világot, de szűkebben a fejlődő térségeket érintő kérdésben képes volt az ENSZ támogatását elnyerni. Például, a leszerelés kérdéseivel foglalkozó NAM munkabizottság által előkészített határozati javaslatokat tárgyalta az ENSZ 53. és 54. közgyűlése. Az ENSZ békefenntartó misszióit vizsgáló Brahimi Jelentés elkészítésében úgyszintén mérvadó szerepet vállalt a NAM. Az emberi jogokkal foglalkozó munkabizottság pedig mind a fejlődéshez való jogot, mind a nemzetközi együttműködés rendszerének további kiterjesztését a világ-

⁹ A formális megalakulás óta időrendben a következő találkozókra került sor: 1961: Belgrád, 1964: Kairó, 1970: Lusaka, 1973: Algír, 1976: Colombo, 1979: Havanna, 1983: Új-Delhi, 1986: Harare, 1989: Belgrád, 1992: Dzszakarta, 1995: Cartagena, 1998: Durban, 2003: Kuala Lumpur, 2004: Durban, 2006: Havanna (hamarosan).

szervezet napirendjére tűzette. Mindezekből kitűnik, hogy a New Yorkban, az ENSZ mellett működő állandó NAM-képviselő folyamatosan „bombázza” a világ országait tömörítő szövetséget, illetve elsősorban a fejlett ipari hatalmakat, hogy tartsák napirenden a szegény országoknak az egész globális rendszerre kiterjedő problémáit.

A dél-afrikai elnökség külön hangsúllyal szólt a Dél–Dél kapcsolatok erősítésének szükségességéről. A kérdésfelvetés valóban máig alapvető fontosságú – legalábbis elméletben – a Dél országai felemelkedése szempontjából, a beszámolóban azonban nem derül ki más, mint a különböző NAM-tanácskozások sora, vagy a NAM képviselőinek részvétele az aktuális, a témával foglalkozó nemzetközi szimpóziumokon, konferenciákon. A folyamatos jelenlét fontossága nem vitatott, az esetlegesen a találkozókban elért eredmények (elsősorban szólamok és hangzatos záródokumentumok) üdvözlendők, a tényleges tettek viszont hiányoznak az igazi, ugrásszerű fejlődés érdekében.

A 2004. augusztus 19-én Durban-ban üléselő NAM miniszteri értekezlet – amely már a XIII. malajziai soros elnökség alatti félidős beszámolót is áttekintette – aláhúzta, hogy az el nem kötelezettek mozgalmának létjogosultsága olyan etikai, politikai és morális erővel párosul, amely a világ szegény országai számára a „fő fórumot testesíti meg, képviselve a fejlődő nemzetek és térségek érdekeit és aspirációit”¹⁰ (2004: 6). Az Észak–Dél dialógus tekintetében annak újraindítását szorgalmazták a szervezet jelenlegi 116 tagországa nevében, utalva arra, hogy szükség van egy dinamikusabb és együttműködőbb keretre az északiakkal. A miniszterek megfogalmazták, hogy a NAM, együttműködésben a G77-ek¹¹ csoportjával és Kínával vizsgálja meg egy megújult párbeszéd lehetőségeit.

A miniszterek növekvő aggodalmuknak is hangot adtak a fejlődő országokra háruló alkalmazkodási kényszer miatt, amelyet súlyosbít a világgazdaság gyors és folyamatos átalakulása. Különösen a nemzetközi pénzügyi szervezeteket, közülük elsősorban a Világbankot és a Nemzetközi Valutaalapot szólították meg, hogy léptessenek életbe olyan, új, innovatív pénzügyi mechanizmusokat, amelyek a déliek hosszú távú fejlődési programjainak sikeres megvalósulását támogatják. Hangsúlyozták továbbá egy Új Globális Humán Rend (NGHO) szükségességét, amelynek célja, hogy visszafordítsa a gazdagok és szegények között egyre súlyosbodó egyenlőtlenségeket, mind országok között és egyes országokon belül, eltörölve a szegénységet és szorgalmazva a fenntartható gazdasági fejlődést. Mindehhez pedig egy megerősített globális szolidaritási keretet is kijelöltek.

¹⁰ A félidős beszámoló teljes szövege a <http://www.nam.gov.za> internetes címen a „XIV. Ministerial Conference of the Non-Aligned Movement (Midterm Review). Durban, South Africa, 17-19 August 2004. Final Document” címszó alatt található.

¹¹ Az 1964. június 15-én megalakult 77-ek Csoportja (G77) 132 tagjával az ENSZ legnagyobb fejlődő világbeli tömörülésévé nőtt. A G77 olyan eszköz a Dél országai számára, amely segíti a kollektív gazdasági érdekek megfogalmazását és promócióját, valamint a világot érintő pénzügyi-gazdasági kérdések megvitatása során erősíti ezen országok ENSZ-en belüli tárgyalási pozícióját. A szervezetet a www.g77.org honlap mutatja be részletesen.

Végezetül, a fejlődés legnagyobb gátjának tartott adósságok eltörlésének globális értelemben vett felgyorsítását, ezzel párhuzamosan pedig a befektetések ösztönzését húzták alá a politikusok. Elengedhetetlennek bizonyul a súlyosan eladósodott szegény országok (HIPC-s – Heavily Indebted Poor Countries) adósságtörlésére irányuló kezdeményezés kibővítése és szélesebb körben történő rugalmasabb alkalmazása.¹²

Hogyan tovább? – A NAM létjogosultsága és lehetséges szerepe a posztbipoláris nemzetközi rendszerben

Kétségtelen, hogy több mint ötven évvel ezelőtt, 1955 áprilisában Bandung egy hétre, Nehru szavaival élve, „Ázsia és Afrika fővárosává vált”. A konferencia diplomáciailag lehetőséget kínált arra, hogy a világ közel harminc országának vezetői találkozzanak és tárgyaljanak egymással – mégpedig súlyos, a kontinensek egészét érintő kérdésekről, olyan szemüvegen keresztül vizsgálódva, amely azt megelőzően nem volt jellemző a nemzetközi közösségben. Maga az esemény hozzájárult az ázsiai és afrikai országok diplomáciai értelemben vett jelentőségének felértékelődéséhez és az általuk képviselt politizálás világpolitikai tényezővé válásához.

Ahogy gazdasági-technológiai-ipari értelemben nagyon heterogén képet mutat a Dél országainak „csoportja”, úgy a NAM különböző fejlettségi szinten lévő 116 tagja számára komoly kihívást jelent a konszenzus-keresés. Számos tagállam, így például India és Pakisztán között, a NAM által vallott békés egymás mellett éléssel szemben a hosszú évekre visszanyúló folyamatos konfliktus, valamint a fegyveres támadás fenyegetettsége a kétoldalú kapcsolatok meghatározói. Az erős központi szervező erő vagy menedzsment hiányában – a NAM csupán egy koordinációs irodát tart fenn New Yorkban – még nehezebbnek bizonyult a szervezet egységes fellépésének kialakítása. A bipoláris világ egyik vagy másik táborában való feloldódás kiküszöbölhetetlen problémaként jelentkezett, és már az 1978-as belgrádi külügyminiszeri értekezleten „küszöbön állt a mozgalom kettészakadása ... A nyugatbarát vonal hívei (Szomália, Egyiptom, Szudán, Zaire, Tunézia, Kuvait, Gabon és togo) a szovjetizáltak ellen támadtak (Kuba, Etiópai, Vietnam). A két véglet közötti egyensúlyozást kísérelte meg Jugoszlávia, India, remélve, hogy egy középutas politikai gyakorlatot tudnak kialakítani az egység megőrzése érdekében. Távolokban azonban az el nem kötelezettek mozgalma nem tudta feloldani a ... belső ellentéteket.” (Benkes, 1999: 159).

A bajokat tetézte, hogy a klasszikus gyarmati birodalmak megszűnésével nem-hogy megszűnni látszanának a világ különböző térségei közötti különbségek, hanem a sokak szerint neo-kolonalista globális rendtelenséggel jellemezhető XXI. század elején az egyenlőtlenségek megmaradtak, mi több, tovább mélyültek. Az ázsiai térségek gazdasági felemelkedésével szemben az afrikai országok többsége a korrupció és a szegénység mocsarában látszik egyre mélyebbre süllyedni. „Hová tűnt mára az afro-ázsiai szolidaritás?”, kérdezi joggal Claude Arpi egy 2005 áprilisában közzétett írásá-

¹² Az adósságok eltörlése két tucat ország esetén 2005 során bekövetkezett.

ban.¹³ Létezett-e egyáltalán az elnembkötelezettség filozófiája? Matthew Quest szerint nem, hanem mint taktika jelentkezett az ügyes diplomáciai manővereket megkívánó hidegháború idején.¹⁴ Thabo Mbeki dél-afrikai elnök 2003-ban arra figyelmeztetett, hogy „a mozgalom jövője azon múlik, milyen válaszokat képes adni a globális kihívásokra,” továbbá felszólította a NAM-ot, hogy „az aggodalomra okot adó kérdések tekintetében [az eddigiekhez képest] határozottabb álláspontot alakítson ki.”¹⁵ Szinte ugyanezt fogalmazza meg Josef Purnama Widyatmadja a The Jakarta Post 2005. április 6-i számában, a „Bandung szelleme” (The Spirit of Bandung) című írásában: „A bandungi konferencia után 50 évvel úgy tűnik, hogy az ázsiai és afrikai vezetők elvesztették lelkesedésüket, hogy törekvéseik megvalósulásáért harcoljanak. ... Ázsia és Afrika szövetségének az igazságos[abb] nemzetközi rend előmozdításában van szerepe ... ez pedig főként saját belső erejétől, egységétől és kohéziójától függ.”¹⁶

A harmadikutas politizálás az elmúlt öt évtizedben rohamosan változó és átalakulóban lévő nemzetközi rendszer napirendjét hatékonyan volt képes tematizálni. Mára az Észak–Dél reláció a globalizálódó világ egyik fő viszonyítási rendszerét jelenti, és a globális méretű problémákra adandó válaszok megfogalmazásakor kikerülhetetlen a többek között az El nem kötelezettek mozgalma által is képviselt fejlődő világ igényeinek, elvárásainak és elképzeléseinek figyelembe vétele. A nemzetközi rendszerben az újabb politikus-generációk által képzett „új szelek” pedig arra utalnak, hogy a fejlődő térségek „a segélyek passzív befogadóból saját fejlődésük generátorai [lehetnek].” (Búr, 2005: 3). Ahhoz, hogy a „harmadik út” alternatíva maradjon, mindenképpen következetes, fegyelmezett reformokat kell végrehajtania az érintett országoknak. Ahhoz, hogy amit sokan várnak, hogy „a 21. század ... Afrika évszázada lehessen, azaz ne nőjön, hanem csökkenjen a világ többi részéhez viszonyított elmaradás, még sok dolognak kell a kontinensen megváltoznia. ... [ezek közül] messze a legfontosabb a jó kormányzás (good governance) elvének érvényesülése.” (Búr, 2005: 5). Bandung szelleme ezt erősíteni tudja.

Felhasznált irodalom

Balogh András et al. (szerk.) (2002): *Nemzet és nacionalizmus*. Budapest, Korona Kiadó.
Benkes Mihály (1999): *Szuperhatalmak kora. 1945-1992*. Budapest, Korona Kiadó.

¹³ Az írás „Was Bandung in vain?” címmel teljes terjedelmében a <http://www.rediff.com> oldalon olvasható. A publikálás pontos dátuma: 2005. április 22.

¹⁴ Quest írása „The Lessons of the Bandung Conference. Reviewing Richard Wright’s The Color Curtain 40 Years Later” címmel a <http://www.spunk.org/library/pubs/lr/sp001716/bandung.html> internetes oldalon található meg.

¹⁵ A Mbeki gondolatait is megemlítő, de általában a NAM profilját összegző rövid írást a BBC tette közzé a http://news.bbc.co.uk/go/pr/fr/-/2/hi/in_depth/2798187.stm weboldalon.

¹⁶ A cikk YaleGlobal Online-on olvasható. Forrás: <http://yaleglobal.yale.edu>.

- Brzezinski, Zbigniew (1999): A nagy sakktábla. Amerika világelsősége és geostratégiai feladatai. Budapest, Európa Könyvkiadó.
- Búr Gábor (2005): „Miért szegény Afrika?”. A hét. Vol. 3. No. 35. 2005. szeptember 1.
- Csizmadia Sándor (1998): Mondializáció és globalizáció. Budapest, SZÁMALK Kiadó.
- Csizmadia Sándor (2002): „Konfliktusok és interpretációk a posztbipoláris világban.” Magyar Tudomány. 2002/6. 800-814. pp.
- Fage, John D. – Tordoff, William (2004): Afrika története. Budapest, Osiris Kiadó.
- Fischer Ferenc (1996): A megosztott világ. A Kelet–Nyugat, Észak–Dél nemzetközi kapcsolatok fő vonásai. 1941-1991. Budapest, IKVA Kiadó.
- Fischer Ferenc (2005): A kétpólusú világ. 1945-1989. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó.
- Horváth Jenő (szerk.) (2005): Világpolitikai lexikon (1945-2005). Budapest, Osiris Kiadó.
- Howard, Michael – Louis, Roger Wm. (szerk.) (2002): Oxford Világtörténet a 20. században. Budapest, Napvilág Kiadó.
- Kende István (1976): Fejlődő országok – haladó eszmék. Budapest, Kossuth Kiadó.
- Kende István (1979): Napjaink százhusz háborúja. 1945 – 1976. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Kürti Gábor (1981): Afrika fölértékelése (Nemzetközi zsebkönyvtár). Budapest.
- László Ervin (1985): „Globális problémák – a Római Klub szemlélete és hatása.” Valóság. 1985/5. sz. Digitalizálva az Interneten: <http://www.foek.hu/zsibongo/90elotti/cikk/laszlo.rtf>
- Marton János (1982): Új világgazdasági rend. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.
- Ohmae, Kenichi (1999): The Borderless World. Power and Strategy in the Interlinked Economy. New York, HarperCollins Publishers.
- South African Department of Foreign Affairs (2003): „The Non-Aligned Movement – Chaired by South Africa 1998-2003”. CD-ROM. Pretoria, Echo Communications. Digitalizálva az Interneten: <http://www.nam.gov.za>
- Stiglitz, Joseph E. (2002): Globalization and its discontents. London, Penguin Books. Magyarul: Stiglitz, Joseph E. (2002): A globalizáció és visszasságai. Ford.: Gavora Zsuzsa és Orbán Gábor. Budapest, Napvilág Kiadó.
- Tarrósy István (2006): „Az Észak–Dél reláció és a globális világtrend alakulása a XXI. század elején”. p. 19. (kézirat) (www.tarrosy.hu)
- Tarrósy István (2006): „Uganda-Kenya-Tanzánia. Kelet-afrikai Föderáció: álom vagy valóság?”. In: Tarrósy István (szerk.): Afrika Tanulmányok I. Pécs, Publikon Könyvek. 23-31. pp. (in print)
- Tóthné Nagy Magdolna (1984): Az el nem kötelezettek mozgalmá Belgrádtól Delhiig. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.
- Vukadinović, Radovan (1971): „Small States and the Policy of Non-Alignment”. In: Schou, August and Brundtland, Arne Olav (szerk.): Small States in International Relations. Stockholm, Almqvist & Wiksell. Wiley Interscience Division. 99-114. pp.
- Vukadinović, Radovan (1979): Non-aligned countries and detente. Beograd, Jugoslovenska Svarnost.